

بررسی ادراک شهروندان از فساد اداری و متغیرهای جمعیت‌شناختی مؤثر بر آن (مطالعه موردی: بیرجند)

تاریخ دریافت: ۱۳۹۵/۲/۲۵

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۵/۴/۱۵

علی سیف زاده^۱

چکیده

سلامت اداری مهم‌ترین سرمایه برای پیشرفت هر سازمان است و نقطه مقابل آن نیز فساد اداری است که مانع پیشرفت خواهد شد. فساد دورویه دارد. یک رویه آن، ادراکی است که نسبت به فساد در جامعه وجود دارد، یعنی باورهایی که جامعه نسبت به وجود فساد و گستره آن دارد. رویه دیگر، سنجش و ارزیابی فساد و تعیین شاخصه‌هایی برای آن می‌باشد. هدف کلی این پژوهش بررسی ادراک شهروندان بیرجندی از فساد اداری و متغیرهای جمعیت‌شناختی مؤثر بر آن می‌باشد. در این پژوهش از روش پیمایشی و از ابزار پرسش‌نامه بهره گرفته شده است. جامعه (جمعیت) آماری تحقیق کلیه شهروندان ۱۸ سال و بالاتر بیرجندی بوده است. هم‌چنین از روش نمونه‌گیری ترکیبی خوشه‌ای-تصادفی استفاده شده و حجم نمونه ۱۹۷ نفر می‌باشد. برای سنجش از اعتبار محتوا و برای محاسبه‌ی پایایی از آزمون آلفای کرونباخ استفاده شده و نتایج تحقیق نیز با استفاده از نرم‌افزار آماری SPSS نسخه ۲۲ در دو سطح توصیفی و تحلیلی استخراج گردیده است. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که (۱) بین جنسیت پاسخگویان و ادراک آن‌ها از فساد اداری، تفاوت معنا داری وجود دارد، به این معنی که ادراک از فساد اداری پاسخگویان زن، بیش از مردان می‌باشد. (۲) تفاوت معنا داری بین سطح تحصیلات پاسخگویان و ادراک آن‌ها از فساد اداری وجود دارد. (۳) ادراک از فساد اداری پاسخگویان با پایگاه اقتصادی-اجتماعی در حد متوسط، بیش از سایر پاسخگویان می‌باشد. (۴) بین سن پاسخگویان و ادراک آن‌ها از فساد اداری، رابطه معنی داری وجود ندارد. **واژگان کلیدی:** فساد اداری، ادراک فساد، متغیرهای جمعیت‌شناختی، بیرجند

۱. دانشجوی دکترای جامعه‌شناسی مسائل اجتماعی ایران، دانشگاه آزاد اسلامی واحد دهقان
seyfzadehali@yahoo.com

مقدمه

کلمه فساد از ریشه فرانسوی Corrmption و ریشه لاتینی Rumpere به معنای «شکستن» یا «نقض کردن» گرفته شده است. آن چه شکسته یا نقض می شود می تواند یک «شیوه رفتار اخلاقی یا اجتماعی و یا مقررات اداری» باشد. در زبان فارسی برای فساد معانی مختلفی مانند تباهی، ستم، مال کسی را گرفتن، گزند، زیان، ظلم و ستم، شرارت و بدکاری ذکر شده است (افضلی، ۱۳۹۰: ۲۳۵).

از یک بعد فساد به سه دسته فساد اقتصادی (اعمال و رفتاری غیرقانونی که باعث ازدیاد ثروت و شکاف عمیق طبقاتی در جامعه می گردد و اختلال در نظم اقتصادی را در پی دارد)، فساد اداری (شامل کم کاری، کاغذبازی، اهمال، دیوان سالاری، سوءاستفاده از قدرت، ارتشاء و اختلاس) و فساد فرهنگی (هر فعل یا ترک فعل که باعث مخدوش کردن یا ایراد صدمه به باورها، ارزش ها و اعتقادات جامعه گردد) قابل تقسیم است (محمدنبی، ۱۳۸۰: ۲۳).

تعریف عام و کلی بانک جهانی و سازمان شفافیت بین الملل از فساد اداری عبارت است از: سوءاستفاده از اختیارات دولتی (قدرت عمومی) برای کسب منافع خصوصی، تحت تأثیر منافع شخصی یا روابط و علایق خانوادگی (World Bank, 1997: 102). هیدن همیر^۱ سه نوع فساد را از هم متمایز می نماید: ۱- فساد اداری سیاه (عملی که هم از نظر توده مردم و هم از نظر نخبگان سیاسی منفور است و عامل آن باید تنبیه شود، مثل دریافت رشوه برای نادیده گرفتن استانداردها و معیارهای ایمنی در احداث مسکن)؛ ۲- فساد اداری خاکستری (کاری که از نظر اکثر نخبگان منفور است، اما توده مردم در مورد آن بی تفاوت هستند)؛ ۳- فساد اداری سفید (کاری که ظاهراً مخالف قانون است، اما اکثر اعضای جامعه نخبگان سیاسی و اکثر مردم عادی آن را مضر و بااهمیت نمی دانند که خواستار تنبیه عامل آن باشند، مثل چشم پوشی از نقض مقرراتی که در اثر تغییرات اجتماعی، ضرورت خود را از دست داده است) (حبیبی، ۱۳۷۵: ۱۶).
علل اصلی شکل گیری پدیده فساد را می توان به سه گروه تقسیم بندی کرد:

الف) علل فرهنگی و محیطی: در نظام اداری کنونی، انتصاب و اختصاص پست‌های سازمانی بر مبنای رفیق‌بازی و یا رشوه، به صورت امری عادی درآمده و تباری بین افراد متمدن، سیاستمداران و عوامل کارگزاران نظام اداری برای عبور از پالایه‌های نظام اداری، یک جریان پذیرفته شده است که نتیجه آن، بروز فساد بویژه در سطح کلان جامعه بوده است.

ب) علل شخصیتی: در تمام کشورها بویژه کشورهای توسعه یافته، برای پست‌های اداری و سازمانی، شرایط احراز معرفی می‌گردد که انتخاب و انتصاب افراد بر مبنای آن شرایط صورت می‌گیرد. در محتوای شرایط احراز موقعیت‌های اداری و دولتی، بخشی به ویژگی‌های شخصیتی مدیر اختصاص داده شده است. علت آن نیز به اهمیت و نقش ویژگی‌های شخصیتی مدیران در رفتارهای سازمانی برمی‌گردد که از خود نشان می‌دهند. چنانچه بر مبنای رفیق‌بازی یا رشوه، فردی برای پستی انتخاب شده است که شرایط آن را نداشته، در اینجا بروز فساد، اجتناب‌ناپذیر است.

ج) علل اداری و سازمانی: یکی از واقعیت‌های نظام اداری کنونی این است که واحدهای اداری معمولاً با تعداد زیادی از قوانین و مقررات غیرواقعی و یا غیرضروری مواجه هستند و ابهامات موجود در رویه‌های اداری و استانداردهای جاری کار، امکان هرگونه تصمیم و اقدامات خودسرانه را به کارگزاران آن‌ها می‌دهند. به علاوه، فرایندهای پیچیده و چندلایه امور اداری نیز عامل تشویق مراجعین به پیشنهاد رشوه برای تسریع کار هستند. از طرفی، کمی حقوق کارکنان بخش خدمات اجتماعی هم دلیل کاهش تدریجی مقاومت و عادت بعدی آنان به قبول این پیشنهادها است (رفیع پور، ۱۳۷۹: ۴۸).

رز اکرم (Rose-Ackerman, 1999: 266) مطرح کرد که اگرچه درجه مردم‌سالاری در توضیح فساد بی‌اهمیت است، ولی هر قدر ساختار مردم‌سالاری در یک کشور نهادینه‌تر شود، فساد کاهش می‌یابد. یافته‌های تحقیقات اولیه نشان می‌دهد که فساد به سطح رشد اقتصادی و هم‌چنین سامانه قانونی و حکومتی کشور مرتبط است (Ng, 2006: 822). دوگراف، واخنار و فون مارافیک (۱۳۹۴: ۳۳۲) در رویکردی چندگانه علل فساد را به

سه سطح کلان/ ملی، متوسط/ سازمانی و خرد/ فردی تقسیم‌بندی کرده‌اند. هر یک از این سطوح چندین علت، شرط و متغیر دارد که در جدول ۱ به صورت خلاصه آورده شده است:

جدول ۱) بررسی رویکردی چندگانه علل فساد

عوامل دیگر	بی‌عدالتی نارضایتی	سیاست: اطاعت و درست‌کاری	سیاسی/ سازمان	اقتصاد	ارزش‌های فرهنگی	علت
جرم	احساس بی‌عدالتی و نارضایتی اجتماعی	نظام قضایی، قانون و سیاست درست‌کاری	دولت- تجارت- سیاست درست‌کاری	وضعیت اقتصادی	فرهنگ و ارزش‌های اجتماعی	کلان/ ملی
بخش سیاست‌گذاری	نارضایتی از نظام پادشاهی سازمان	هنجارها و ضمانت‌های اجرایی	نظام کنترلی، اختیارات شغلی و رهبری	نظام پادشاهی	فرهنگ و ارزش‌های سازمانی	متوسط/ سازمانی
روحیات	نارضایتی و نداشتن پیشرفت فردی	قضاوت اخلاقی و خطر مجازات	روابط و نوع کار	وضعیت مالی شخص	ارزش‌های شخصی قضاوت اخلاقی	خرد/ فردی

منبع: (دوگراف، واختر و فون مارافیک، ۱۳۹۴: ۳۳۲)

شرایط اساسی برای ظهور فساد اداری عبارتند از:

الف) تمایل: تمایل به ارتکاب تخلف در ذهن عامل آن قرار دارد. تمایل می‌تواند ناشی از عوامل متعددی باشد، این که این عوامل از درون فرد نشأت بگیرد یا از محیط، چندان تفاوتی در نتیجه به وجود نمی‌آورد.

ب) فرصت: برای مبادرت به فساد اداری باید علاوه بر تمایل، فرصت مناسب نیز وجود داشته باشد. چنین فرصتی ممکن است در پی طراحی و تدابیر بلندمدت پیش بیاید و یا ناشی از تصادف باشد. چنان چه تمایل و فرصت اقدام به فساد وجود داشته باشد، فساد متولد خواهد شد و در صورت مهیا بودن سایر شرایط، رشد خواهد کرد (Jones, 1993: 20).

بیان مسأله

فساد پدیده‌ای است که دائماً در حال تغییر است و تحت تأثیر عوامل مختلفی نظیر شرایط اجتماعی و فرهنگی، ساختارهای نهادی و سازمانی، محیط‌های سیاسی و نیز سیاست‌های ساختاری و اقتصادی قرار دارد. داده‌های فساد علاوه بر تعیین کمی، میزان مبالغی که از خزانه ملی ضایع شده و یا مبالغی که از طریق فعالیت‌هایی نظیر رشوه

توسط عموم مردم به دست آمده است، می توانند قسمت های مشکل زایی که نیاز به توجه بیشتر نهادهای پاسخگویی دارند را شناسایی کنند. با این حال، همان گونه که پیش از این بیان شد، فساد یک پدیده پنهان است و شناسایی آن با اعتماد، دقت و یا با استفاده از سطح حداقلی منابع بسیار دشوار است (تراپنل، ۱۳۹۵: ۸).

در این راستا مطالعات فراوانی انجام شده و برخی نهادهای معیارهایی را برای سنجش فساد تهیه کرده اند که بر پایه آن ها کشورها را رتبه بندی می کنند. معروف ترین این شاخص ها در حال حاضر «شاخص ادراک فساد»^۱ است که از سوی سازمان شفافیت بین المللی سالانه منتشر می شود. این شاخص، حاصل نظرسنجی ها و پیمایش های گوناگون و یک شاخص ترکیبی است که بر مبنای داده هایی در ارتباط با فساد محاسبه می شود. این شاخص بر روی فساد در بخش عمومی (شامل دولت) متمرکز شده و فساد را سوء استفاده بخش عمومی و دستگاه های دولتی از منافع افراد جامعه تعریف می کند. اگر بپذیریم که داده های قابل اعتمادی درباره فساد در ایران وجود ندارد و هنوز دانش کافی برای سنجش فساد نیز در داخل کشور تولید نشده، آنگاه می توانیم استدلال کنیم که سنجش فساد در ایران باید از کلی ترین روش ها آغاز شود. به عبارتی، باید ابتدا از روش هایی آغاز کرد که داده هایی درباره سطح رواج فساد در کل کشور، در سطح سازمان های دولتی و برخی متغیرهای مرتبط با فساد ارائه می کنند. روش های مبتنی بر ادراک و تجربه فساد، بهترین گزینه ها برای اولین مرحله سنجش فساد هستند (عطایی، ۱۳۸۹: ۳۳).

پیمایش ادراک از فساد اداری مبتنی بر نظرسنجی از مردم و گروه های مختلف و سنجش نظرات ایشان^۲ درباره میزان فساد رایج در نهادها یا کل جامعه است. این گونه اندازه گیری غالباً با استفاده از پرسش نامه و در نمونه های بزرگ انجام و از انواع روش های نمونه گیری برای تضمین معرف بودن داده ها، استفاده می شود. هدف از این سنجش ها، بررسی تغییرات نگرش های مردم و نخبگان در یک بازه زمانی، شناخت درک مردم و نخبگان از کارایی دولت و سطح وقوع فساد، شناخت نهادها یا عرصه هایی که بیشترین

1. Corruption Perceptions Index (CPI)
2. Perception surveys

فساد در آن‌ها رخ می‌دهد، شناخت میزان حمایت مردم از برنامه‌های ضد فساد، شناخت اقداماتی که مردم آن‌ها را فساد یا مهم‌ترین صورت‌های فساد تعریف می‌کنند، ارائه معیارهایی برای رده‌بندی کشورها در زمینه‌ی فساد و کمک به سیاست‌گذاری برای مبارزه با فساد است (تراپنل، ۱۳۹۵: ۳۶).

در واقع روش پیمایش در بررسی نگرش و ارزیابی مردم، کارکنان، صاحب‌نظران و ذی‌نفعان از وضعیت سلامت اداری - مالی دستگاه یا سازمان (با شاخص‌های ادراک فساد، تجربه‌ی فساد و ارزیابی کارنامه)، کاربرد دارد (سیف‌زاده، ۱۳۹۳: ۶۵).

تجربه کشورهای دیگر نشان می‌دهد که اندازه‌گیری فساد، نقش بسیار مهمی در طراحی برنامه‌های مبارزه با فساد داشته است. لذا لازم است از طریق سنجش فساد و بالأخص مشخص کردن کانون‌های عمده فساد، راه‌هایی برای مبارزه با آن یافت، چرا که فساد به دلیل نقشی که در ممانعت از توسعه، برهم زدن نظم اخلاقی و زایل کردن مشروعیت دولت دارد، باید در کانون توجه قرار گیرد. سنجش فساد نیز از آن جهت که راهبردهای مبارزه را تا اندازه‌ای مشخص می‌کند از اهمیت زیادی برخوردار است (همایونی، ۱۳۸۸: ۱).

در این مقاله ادراک شهروندان ۱۸ سال و بالاتر بیرجندی از فساد اداری و متغیرهای جمعیت‌شناختی مؤثر بر آن بررسی می‌شود. در واقع مسأله اصلی این است که شهروندان بیرجندی چه ادراکی از فساد اداری دارند و متغیرهای جمعیت‌شناختی مؤثر بر این ادراک کدامند؟ پرداختن به این مسأله از این جهت دارای اهمیت است که مطالعات زیادی پیرامون فساد و عوامل مؤثر در سازمان‌ها و دستگاه‌های مختلف انجام گرفته است، ولی در خصوص ادراک از فساد اداری شهروندان بیرجندی و عوامل مؤثر بر آن، تحقیقی انجام نگرفته و بیشتر بررسی‌ها متمرکز بر خود شاخص ادراک از فساد و نحوه سنجش، معایب و مزایای این روش است.

لازم به ذکر است که وقتی از فساد ادراک شده سخن می‌گوییم، همیشه این احتمال وجود دارد که عواملی غیرواقعی در شکل‌گیری ادراک مردم در باب یک پدیده تأثیر داشته باشد. به عبارت دیگر، فساد ادراک شده حاصل نوعی نظرسنجی است نه واقعیت‌سنجی.

در واقع، هر چند که تحقیقات اخیر نشان داده است که شکاف بین ادراک فساد و فساد واقعی می‌تواند حتی بیشتر از حدی باشد که انتظار می‌رود، «... استفاده از شاخص ادراک فساد به عنوان یک اقدام تجربی ممکن است مشکل‌آفرین تر از آن چه باشد که در ادبیات موجود در این زمینه بیان شده است» (Donchev & Ujhelyi, 2007: 240). ضرورت تکیه به عوامل ذهنی به خاطر فقدان منابع بهتر نمی‌تواند این واقعیت را پنهان کند که حتی بهترین نظرسنجی مبتنی بر ادراک نیز دارای یک حاشیه خطای بالقوه بسیار وسیع است، به خصوص هنگامی که با فساد واقعی مقایسه می‌شود (Bertrand & Mullainathan, 2001: 68).

با توجه به مباحث مطرح شده، می‌توان به پژوهش‌های ذیل در خصوص فساد اداری و نحوه سنجش آن‌ها اشاره کرد. امیری، نرگسیان و بحری رودپشتی (۱۳۹۴: ۶۵) در پژوهشی به سنجش سلامت و فساد اداری در شهرداری تهران پرداخته‌اند. روش تحقیق این پژوهش، از نوع تحقیق کاربردی و با توجه به نحوه گردآوری داده‌ها، از نوع توصیفی-پیمایشی است. اطلاعات به دست آمده از طریق پرسش‌نامه‌های توزیع شده در چهار گروه کارکنان با حجم نمونه‌ی ۱۸۰ تایی، خبرگان با نمونه ۲۵ تایی، شهروندان با نمونه‌ی ۳۸۴ نفری و ارباب رجوع با نمونه‌ی ۱۵ نفری در معاونت شهرسازی و معماری شهرداری منطقه ۷ بوده و بیانگر این است که نمره سلامت جامع شهرداری تهران در حدود نمره ۰/۵ بوده و شهرداری در بعد فساد به شدت دچار مشکل است. این در حالی است که با توجه به الگوی سلامت جامع، مؤلفه‌های سلامت در شهرداری تهران در وضعیتی به مراتب بالاتر از حد انتظار قرار دارد.

حسن دوست فرخانی، و یزدان پناه (۱۳۹۲: ۵) در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود نگرش نسبت به فساد اداری و عوامل اجتماعی مؤثر بر آن را با تأکید بر سرمایه اجتماعی، در بین دانشجویان دانشگاه شهید باهنر کرمان بررسی کرده است. در این پایان‌نامه سعی شده تا نگرش دانشجویان به عنوان تنها قشری که بالقوه دارای قابلیت کسب موقعیت‌های مختلف اداری و سازمانی در آینده نزدیک را دارند، به پدیده فساد اداری بررسی شود و خاصه عوامل اجتماعی تأثیرگذار بر این مسأله اجتماعی، مورد

شناسایی و بررسی قرار گیرد. نتایج این تحقیق که از یک نمونه ۴۰۶ نفری، به صورت نمونه گیری طبقه ای نظام مند و از طریق فرمول کوکران از جامعه آماری ۱۵۲۱۵ نفری دانشجویان دانشگاه شهید باهنر کرمان در سال تحصیلی ۹۰-۹۱ انتخاب شده اند، نشان می دهد که از میان متغیرهای مستقل، عدم تناسب بین اهداف و وسایل، تعلق اجتماعی، تعهد اجتماعی، وضعیت تأهل، ناکامی منزلتی، سرمایه اجتماعی و خود پنداره پاسخگویان، بیشترین پیش بینی را در متغیر وابسته داشته است.

حقیقتیان و سیف زاده (۱۳۹۴: ۵۳) در مقاله ای رابطه بین مشخصه های اقتصادی، اجتماعی، جمعیتی و ادراک از فساد جوانان تهرانی را بررسی کرده اند. در این پژوهش، از روش پیمایشی و از ابزار پرسش نامه بهره گرفته شده است. جامعه (جمعیت) آماری تحقیق کلیه جوانان شهر تهران می باشند. هم چنین از روش نمونه گیری خوشه ای استفاده شده و حجم نمونه ۲۶۹۰ نفر می باشد. نتایج تحقیق نیز با استفاده از نرم افزار آماری SPSS در دو سطح توصیفی و تحلیلی استخراج شده است. یافته های تحقیق نشان می دهد که بین جنسیت، وضع تأهل و سطح تحصیلات پاسخگویان و ادراک آن ها از فساد، تفاوت معنی داری وجود دارد، ولی بین سن و پایگاه اقتصادی و اجتماعی پاسخگویان و ادراک آن ها از فساد، رابطه معنی داری وجود ندارد.

حسینی هاشم زاده و حبیبی (۱۳۹۱: ۱۰۱) در مقاله ای به مقایسه ادراکات، تجربیات و نگرش های کارکنان زن و مرد نسبت به فساد/ سلامت اداری پرداخته اند. هدف اصلی این مقاله، پاسخ به این پرسش است که آیا جنسیت با فساد اداری رابطه ای دارد یا خیر؟ تعداد نمونه مورد بررسی ۵۳۴ نفر بوده که ۴۵/۵٪ زن و ۵۴/۵٪ مرد بودند. نتایج حاصله در اکثر متغیرهای مورد مطالعه تفاوت معناداری بین ادراکات و نگرش های زنان و مردان کارمند نشان نمی دهد، اما در برخی موارد مهم، تفاوت هایی به چشم می خورد. زنان تأثیر فساد بر عرصه های مختلف زندگی را بیش از مردان می دانند، تجربه فساد زنان کم تر از مردان است. زنان میزان آلوده شدن سازمان ها، نهادها، بخش ها و فعالیت ها به فساد را بیش از مردان ارزیابی کرده اند.

رضایی، نثاری و حسن آبادی (۱۳۹۰: ۸۸) در مقاله ای به بررسی به کارگیری هوش

تجاری به منظور کشف فساد اداری در راستای تحقق جهاد اقتصادی (با تأکید بر نقش نیروی انتظامی) پرداخته‌اند. در این تحقیق، به منظور تحلیل ریشه‌های فساد اداری و سازمانی از هوش تجاری در قالب یک الگوی پردازشگر اطلاعات استفاده شده است. نتایج الگو نشان می‌دهد که برای مبارزه و کنترل فساد اداری، هیچ رویکرد واحدی نمی‌تواند به طرز کارآمد از عهده مشکل برآید، بلکه ترکیبی از رویکردهای بازدارنده و ترمیمی آشکارا مورد نیاز است و موفقیت هرگونه ابتکار حقوقی، منوط به وجود یک اراده قوی سیاسی و اجتماعی و نقش مؤثر قوه قضاییه و نیروی انتظامی در برخورد با عوامل فساد است.

بیابانی و گزمه (۱۳۹۴: ۲) در مقاله‌ای تحت عنوان آسیب‌شناسی فساد اداری به بررسی فساد اداری و راهکارهای مقابله با آن پرداخته‌اند. در این مقاله، آورده شده که فساد پدیده‌ای پیچیده و چندوجهی است و اشکال، عوامل و کارکردهایی متنوع در زمینه‌های مختلف دارد و گاهی مواقع، مترادف رشوه تعریف و به عنوان یکی از معضلات جامعه محسوب می‌شود. وجود این معضل در جامعه، در صورت عدم رسیدگی به آن، آستانه‌ی تحریک افراد را بالا می‌برد. فساد در بیشتر کشورها وجود داشته و ریشه تاریخی دارد. از آن جا که فساد عملی مخفیانه بوده و به سختی می‌توان با روش‌های عادی آن را تشخیص داد، لذا حذف آن نیاز به تلاش مستمر و اصلاح برخی سامانه اداری دارد. به طور کلی مردم ممکن است خشونت و بدرفتاری کارگزاران را به لحاظ نوع و ماهیت کار توجیه نمایند، اما فساد را هرگز. بر این اساس، هیچ کس از چنین اوضاعی دفاع نمی‌کند. ولی با این حال، باید پذیرفت که مدیریت بر وجود سوء رفتارها و میزان آن در سازمان، تأثیر دارد.

روش شناسی

در این پژوهش از روش پیمایشی و از ابزار پرسش‌نامه بهره گرفته شده است. از پیمایش می‌توان برای طیف متفاوتی از پاسخ‌دهندگان نظیر شهروندان، شرکت‌ها و مقامات دولتی استفاده نمود. نظرسنجی برای جمع‌آوری تجارب و ادراکات پاسخ‌دهندگان در

حوزه‌های مورد توجه در داخل بخش دولتی و سامانه‌های حکمرانی مفید است. با این وجود نظرسنجی اغلب پرهزینه است و نیاز به نیروی انسانی بسیاری دارد و برای نمونه‌گیری و روایی‌سنجی^۱ آن، مشکلات فنی وجود دارد، بویژه آن که حاشیه خطا می‌بایست اندازه‌گیری شود، تا کاربران از صحت داده‌ها اطلاع یابند (تراپنل، ۱۳۹۵: ۳۶). جامعه (جمعیت) آماری تحقیق، کلیه شهروندان ۱۸ سال و بالاتر شهر بیرجند بوده‌اند. هم‌چنین از روش نمونه‌گیری ترکیبی خوشه‌ای- تصادفی استفاده شده است. در این روش نمونه‌گیری، یک نمونه تصادفی از گروه‌ها یا خوشه‌هایی از افراد و نه واحدهای منفرد گرفته می‌شود. به عبارت دیگر، واحدهای نمونه‌گیری خوشه‌هایی هستند نظیر خانواده‌ها، مدارس، بیمارستان‌ها، حوزه‌های شهری، دهکده‌ها و غیره. در این تحقیق، نگارنده فهرستی از خوشه‌ها را تهیه کرده و به روش تصادفی از بین آن‌ها، نمونه انتخاب و سپس افرادی که در هر یک از خوشه‌ها قرار دارند، مطالعه شده‌اند.

حجم نمونه تحقیق ۱۹۷ نفر می‌باشد. برای سنجش ادراک از فساد، از پرسش‌نامه محقق ساخته و برای محاسبه شاخص ادراک از فساد، متغیرها از طریق نمره دادن به متغیر فاصله‌ای تبدیل شده‌اند. به این معنی که مثلاً برای گویه‌های (مثبت) سنجش ادراک از فساد از ۵ تا ۱ و برای گویه‌های منفی نیز بر عکس از ۱ تا ۵ نمره داده شده است و در مجموع، نمره‌ها با هم جمع شده و شاخص ادراک از فساد محاسبه شده است. هم‌چنین برای سنجش از اعتبار محتوا استفاده شده، به این صورت که با استفاده از نظرات کارشناسان و صاحب‌نظران، سؤالات پرسش‌نامه طراحی و تدوین شده است. در مرحله بعد، سؤالات و گویه‌های مبهم حذف و دیگر تغییرات شکلی و محتوایی لازم برای افزایش یافتن اعتبار سؤالات انجام گردیده است. برای محاسبه پایایی از آزمون آلفای کرونباخ استفاده شد که میانگین آلفای کل پرسش‌نامه ۰/۷۷ بوده و نشانگر پایایی بالای ابزار سنجش می‌باشد.

در واقع، نگرش به فساد و ادراک آن به عنوان متغیر وابسته در این تحقیق قلمداد می‌شود که بر اساس دیدگاه نظری نگرش، نظامی با دوام است که شامل یک عنصر

شناختی، احساسی و یک تمایل به عمل است. مؤلفه عاطفی شامل هیجانات و عاطفه فرد نسبت به موضوع، خصوصاً ارزیابی‌های مثبت و منفی است. مؤلفه رفتاری چگونگی تمایل به عمل فرد در راستای موضوع را شامل می‌شود. مؤلفه شناختی نیز شامل افکاری است که فرد در مورد آن موضوع، نگرش خاص دارد شامل دانش و اطلاعات و حقایق. (حسن دوست فرخانی و یزدان پناه، ۱۳۹۲: ۹۹).

وضعیت تحلیل عاملی مقیاس‌های مورد بررسی با توجه به آماره KMO که بیشتر از ۰/۵ است و آزمون کرویت ماتریس همبستگی بارلت که واحد بودن ماتریس و در نتیجه مستقل بودن متغیرهای وارد شده در تحلیل را نسبت به هم، از لحاظ آماری معنی دار نشان می‌دهد و واریانس مشترک همه متغیرها که نشان دهنده سهم هر یک از متغیر در عامل هاست بیش از ۰/۳ بوده و از این رو، می‌توان اعتبار سازه متغیرهای مورد بررسی را مناسب دانست.

جدول ۲) بررسی مقدار آلفای کرونباخ ابعاد فساد اداری

مقدار آلفای کرونباخ	ابعاد
۰/۷۶	شناختی
۰/۸۱	عاطفی
۰/۷۵	تمایل به رفتار
۰/۷۷	میانگین

نتایج تحقیق نیز با استفاده از نرم افزار آماری SPSS نسخه ۲۲ در دو سطح توصیفی و تحلیلی استخراج شده و برای تجزیه و تحلیل اطلاعات از آزمون‌های آماری تی مستقل (T) و تحلیل واریانس (F) استفاده شده است.

یافته‌های تحقیق

شاخص ادراک فساد (CPI) بر روی فساد در بخش عمومی (شامل دولت) متمرکز شده و فساد را سوء استفاده بخش عمومی و دستگاه‌های دولتی از منافع افراد جامعه تعریف می‌کند. از عوامل مؤثر بر ادراک از فساد را می‌توان به متغیر جنس اشاره کرد.

یکی از متغیرهای کلیدی که تقریباً در بیشتر تحقیقات مورد سنجش قرار می‌گیرد، جنسیت است. فساد با محدود کردن توانایی‌های زنان و اخلال در مسیر پیشرفت و به سمت برابری جنسیتی، توانایی‌های آنان را برای پیگیری از حقوقشان، کاهش می‌دهد. شواهد درباره این که آیا زنان نسبت به مردان تمایل کمتری به فساد دارند یا نه، به اندازه کافی قاطع نیست و نمی‌تواند پاسخی قطعی به این سؤال داد (حسینی هاشم‌زاده و حبیبی، ۱۳۹۱: ۱۰۳)

در مورد کم بودن فساد زنان نیز دو فرضیه وجود دارد. فرضیه اول این که، دقت و مسؤولیت‌پذیری بالای زنان و پیروی از قانون در میان آن‌ها می‌تواند خود جزو عوامل کاهش وقوع فساد باشد. فرضیه دیگر عدم خطرپذیری زنان است، یعنی زنان از ترس قانون و از دست دادن موقعیت‌های اداری و اجتماعی خود به فساد دست نمی‌زنند (تدریسی، ۱۳۹۱: ۱). نتایج تحقیق نشان می‌دهد که بین جنسیت پاسخگویان و ادراک آن‌ها از فساد اداری، تفاوت معنی‌داری وجود دارد. به این معنی که ادراک از فساد پاسخگویان زن، بیش از مردان می‌باشد. بنابراین بر اساس داده‌های جدول ۳، فرضیه وجود تفاوت بین جنسیت پاسخگویان و ادراک آن‌ها از فساد اداری، تأیید می‌شود.

جدول ۳) بررسی ادراک از فساد برحسب جنسیت پاسخگویان

سطح معنی‌داری	آزمون تی	انحراف استاندارد	میانگین	فراوانی		
۰/۰۳۹	۱/۴۵۳	۱۹/۰۴۱۹	۱۰۲/۳۲۱۴	۱۰۳	مرد	ادراک از فساد اداری
		۲۲/۴۸۸۵	۱۱۸/۹۳۳۳	۶۲	زن	

در تحقیقات انجام یافته عامل تأهل نیز به عنوان یکی از عوامل تأثیرگذار بر ادراک از فساد در نظر گرفته شده که بر اساس این تحقیقات می‌توان گفت، افراد متأهل نسبت به افراد مجرد دارای ادراک از فساد بیشتری می‌باشند. «به هر روی، با توجه به نتایجی که در رابطه بین رده‌های سنی و اطاعت از قانون به دست آمده، باید گفت که مجردها با توجه به این که در سنین جوانی به سر می‌برند بیشتر از افراد متأهل دارای ادراک از فساد بیشتری می‌باشند و تأثیر وضعیت تأهل بر ادراک از فساد را می‌توان، بر اساس اصل پیوند اجتماعی توضیح داد» (محسنی، ۱۳۷۸: ۳۰).

مطابق جدول ۴، بین وضع تأهل پاسخگویان و ادراک آن‌ها از فساد، تفاوت معنی داری وجود ندارد. به این معنی که ادراک از فساد اداری پاسخگویان مجرد و متأهل، تقریباً یکسان بوده و بنابراین فرضیه وجود تفاوت بین وضع تأهل پاسخگویان و ادراک آن‌ها از فساد اداری، رد می‌شود.

جدول ۴) بررسی ادراک از فساد برحسب وضع تأهل پاسخگویان

سطح معنی داری	آزمون تی	انحراف استاندارد	میانگین	فراوانی	وضع تأهل	
۰/۷۷۲	۰/۲۹۰	۲۰/۲۰۴۸	۱۰۶/۳۴۴۸	۱۰۷	متأهل	ادراک از فساد اداری
		۱۸/۰۴۸۳	۱۰۰/۲۰۰۰	۵۸	مجرد	

سومین متغیر مورد بررسی در این تحقیق، متغیر سن و تأثیر آن روی ادراک از فساد می‌باشد. در حقیقت بین سن و ادراک از فساد، رابطه‌ی معناداری در تحقیقات مختلف مشاهده می‌شود. به این معنا که گروه‌های کم سن و سال یا نوجوانان و جوانان، بیش از سایر گروه‌های سنی رفتارهای نابهنجار دارند یا از هنجارها و ارزش‌های اجتماعی تخطی می‌کنند. هر چه سن افراد بالاتر می‌رود ادراک از فساد آن‌ها، بیشتر می‌شود. به تعبیر دیگر، با بالا رفتن سن، افراد قانون‌مدارتر می‌شوند (علی بابایی و فیروزجائیان، ۱۳۸۸: ۲۹-۳۰). مطابق جدول ۵، بین سن پاسخگویان و ادراک آن‌ها از فساد، رابطه معنی داری وجود ندارد. به این معنی که ادراک از فساد اداری گروه‌های سنی مختلف، تقریباً یکسان می‌باشد. بنابراین فرضیه وجود رابطه بین سن پاسخگویان و ادراک آن‌ها از فساد اداری، رد می‌شود.

جدول ۵) بررسی ادراک از فساد برحسب سن پاسخگویان

سن	متغیرها	
-۰/۱۰۷	همبستگی پیرسون	ادراک از فساد اداری
۰/۴۹۱	سطح معنی داری	
۱۶۵	فراوانی	

بر اساس تئوری کرچ، کرچفیلد و بالاکي^۱ هرچه تحصیلات بالاتر باشد، یعنی نگرش فرد بر خلاف، منفی تر می گردد (زاهدی اصل و لطفی، ۱۳۹۱: ۶۰) البته نتایج پژوهش حسینی هاشم زاده و حبیبی (۱۳۹۱) نشانگر آن است که پاسخگویان در سطوح مختلف تحصیلی، ادراک نسبتاً مشابهی از فساد دارند. نتایج تحقیق احمدی و ابراهیمی (۱۳۹۱) با عنوان "بررسی عوامل اجتماعی مرتبط با نگرش دختران به رفتارهای بزهکارانه (مطالعه موردی: شهر گرگان)" نشان می دهد که موافق ترین نگرش به رفتار بزهکارانه، مربوط به افرادی است که تحصیلات آن ها در حد ابتدایی می باشد.

داده های تحقیق جدول ۶ بیانگر آن است که بین تحصیلات پاسخگویان و ادراک آن ها از فساد اداری، تفاوت معنی داری وجود دارد. به این معنی که ادراک از فساد پاسخگویان کارشناسی ارشد و دکتری، بیش از سایر پاسخگویان می باشد. بنابراین فرضیه وجود تفاوت بین تحصیلات پاسخگویان و ادراک آن ها از فساد اداری، تأیید می شود.

جدول ۶) بررسی ادراک از فساد بر حسب تحصیلات پاسخگویان

سطح معنی داری	تحلیل واریانس	انحراف استاندارد	میانگین	فراوانی	تحصیلات	
۰/۰۰۵	۴/۴۸۶	۱۶/۷۰۵۲	۹۲/۶۶۶۷	۵	زیر دیپلم	ادراک از
		۱۴/۳۱۱۱	۱۰۴/۸۵۷۱	۳۹	دیپلم	
		۲۱/۰۶۶۷	۱۰۴/۲۶۹۲	۱۰۷	کاردانی و کارشناسی	فساد اداری
		۱۵/۸۰۱۹	۱۱۷/۲۰۰۱	۱۴	کارشناسی ارشد و دکتری	

مطابق نتایج تحقیق حسینی هاشم زاده و حبیبی (۱۳۹۱) پاسخگویان در پایگاه اقتصادی- اجتماعی پایین، متوسط و بالا ادراک مشابهی از فساد دارند و ورود این متغیر، تأثیر قابل ملاحظه ای بر رابطه جنسیت با ادراک فساد ندارد. یافته های پژوهش حاضر نشانگر آن است که بین پایگاه اقتصادی- اجتماعی پاسخگویان و ادراک آن ها از فساد اداری، تفاوت معنی داری وجود دارد. به این معنی که ادراک از فساد پاسخگویان دارای پایگاه اقتصادی- اجتماعی در حد متوسط، بیش از سایر پاسخگویان می باشد. یافته های جدول ۷ حاکی از آن است که فرضیه وجود تفاوت بین پایگاه اقتصادی- اجتماعی

پاسخگویان و ادراک آن‌ها از فساد اداری، تأیید می‌شود.

جدول (۷) بررسی ادراک از فساد برحسب پایگاه اقتصادی - اجتماعی پاسخگویان

سطح معنی داری	تحلیل واریانس	انحراف استاندارد	میانگین	فراوانی		
۰/۰۲۹	۳/۶۳۴	۱/۱۴۹	۱۰۵/۲۶	۷۱	پایین	ادراک از فساد اداری
		۱/۱۸۱	۱۰۶/۴۰	۶۱	متوسط	
		۱/۴۴۸	۱۰۶/۰۶	۳۲	بالا	

بحث و نتیجه گیری

ادراک فساد به عنوان یک شاخص غیرمستقیم^۱ برای فساد در نظر گرفته می‌شود. اندازه گیری سطوح واقعی فساد و یا وسعت اقدامات مفسدانه بسیار دشوار است. بسیاری از مجموعه‌های داده‌ای از شاخص‌های غیرمستقیم استفاده می‌کنند که جایگزین ابزارهایی از اندازه گیری به شمار می‌روند که مستقیم‌تر اما غیرقابل دسترس می‌باشند. داده‌های ادراکی شامل نظرات عموم شهروندان، صاحبان کسب و کار و یا متخصصان موضوعات مختلف است. این داده‌ها هم چنین در صورتی که داده‌های اداری در دسترس نباشند مفید خواهند بود، نظیر کیفیت مدیریت عمومی^۲ (دولتی) یا دولت‌ها. داده‌های ادراکی معمولاً از طریق نظرسنجی به دست می‌آیند که یک روش ارزان برای جمع‌آوری داده به شمار می‌رود، بویژه اگر نظرسنجی‌ها به صورت پیوسته از طریق پست الکترونیکی و یا تلفن انجام شوند. با این حال، نظرسنجی‌های ادراکی نیازمند صلاحیت فنی هستند تا این اطمینان حاصل شود که داده‌ها، نشان‌دهنده گروه‌های مورد مطالعه می‌باشند (مانند نمونه‌گیری) و این که اندازه نمونه‌ها به قدر کافی بزرگ هستند تا حاشیه خطا کاهش یابد. داده‌های ادراکی معمولاً اولین گام در شناسایی حوزه‌ای است که می‌بایست به آن تمرکز نمود تا اکتشافات بعدی میسر شوند (تراپنل، ۱۳۹۵: ۳۴).

یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که بین جنسیت پاسخگویان و ادراک آن‌ها از فساد

1. Proxy indicator

2. Public administration

اداری تفاوت معنی داری وجود دارد. به این معنی که ادراک از فساد پاسخگویان زن، بیش از مردان می باشد. بنابراین فرضیه وجود تفاوت بین جنسیت پاسخگویان و ادراک آن ها از فساد اداری، تأیید می شود.

معدود مطالعاتی که در دنیا رابطه جنسیت و فساد را مطالعه کرده اند، به نتایج متفاوتی دست یافته اند که جمع بندی در این زمینه را با مشکل مواجه می کند و نمی توان با قاطعیت نتیجه گرفت که زنان فی نفسه به دلیل زن بودنشان از مردان سالم تر بوده و کمتر درگیر فساد می شوند. مطابق یافته های تحقیق حسینی هاشم زاده و حبیبی (۱۳۹۱) زنان تأثیر فساد را بر عرصه های مختلف زندگی بیش از مردان می دانند و تجربه فسادشان کم تر از مردان است. زنان مراتب و میزان بیشتری از فساد را مشاهده می کنند و بیشتر احساس می کنند که زندگی شان تحت تأثیر فساد قرار دارد و در همه جای دنیا مدارا با فساد در زنان، کمتر از مردان است. هم چنین نتایج تحقیق حقیقتیان، کریمی زاده و نظری (۱۳۹۱) نشان می دهد که فساد در میان زنان و مردان یکسان است. لازم به ذکر است که اگر زنان جامعه برای طراحی و پیاده سازی استراتژی های ضد فساد در سطح جامعه، سازمان دهی شوند یک حکمرانی حساس به جنسیت توسط آنان پایه ریزی خواهد شد و این بهبود ارائه خدمات، افزایش عدالت اجتماعی و کاهش سطوح فساد را به ارمغان خواهد آورد (تراپنل، ۱۳۹۵: ۳۴).

بررسی فرضیه دوم تحقیق مبنی بر وجود رابطه معنی داری بین وضع تأهل پاسخگویان و ادراک آن ها از فساد اداری نشان می دهد که بین وضع تأهل پاسخگویان و ادراک آن ها از فساد اداری تفاوت معنی داری وجود ندارد، به این معنی که ادراک از فساد پاسخگویان مجرد و متأهل یکسان می باشد؛ بنابراین فرضیه وجود تفاوت بین وضع تأهل پاسخگویان و ادراک آن ها از فساد رد می شود؛ بنابراین نتایج تحقیق مطابق با یافته های پژوهش حسینی هاشم زاده و حبیبی (۱۳۹۱) است، نتایج تحقیق آن ها حکایت از این دارد که در شرایط مساوی (کنترل تأثیر تأهل) همان همبستگی بین جنسیت و ادراک از فساد برقرار است، به بیان دیگر وضعیت تأهل تأثیر قابل ملاحظه ای بر ادراک از فساد نداشته، هر چند تعداد کارکنان متأهل چهار برابر تعداد کارکنان مجرد بوده است.

نتایج پژوهش در خصوص فرضیه سوم نشان می‌دهد که بین سن شهروندان و ادراک آن‌ها از فساد اداری رابطه معنی‌داری وجود ندارد، به این معنی که ادراک از فساد گروه‌های سنی مختلف تقریباً یکسان می‌باشد؛ بنابراین فرضیه وجود رابطه بین سن پاسخگویان و ادراک آن‌ها از فساد رد می‌شود. این نتایج با یافته‌های حسینی هاشم زاده و حبیبی (۱۳۹۱) همخوانی داشته و آن‌ها نیز به این نتیجه رسیده بودند که با افزایش یا کاهش سن، ادراک پاسخگویان از فساد چندان تغییری نمی‌کند. هم‌چنین با نتایج تحقیق حقیقتیان، کریمی زاده و نظری (۱۳۹۱) مطابقت ندارد، چرا که یافته‌های تحقیق آن‌ها نشان می‌دهد که هرچه سن بالاتر می‌رود، میزان فساد رو به کاهش است. بررسی نتایج فرضیه چهارم بیانگر آن است که بین تحصیلات پاسخگویان و ادراک آن‌ها از فساد اداری، تفاوت معنی‌داری وجود دارد. به این معنی که ادراک از فساد پاسخگویان کارشناسی ارشد و دکتری، بیش از سایر پاسخگویان می‌باشد. بنابراین فرضیه وجود تفاوت بین تحصیلات پاسخگویان و ادراک آن‌ها از فساد، تأیید می‌شود. این یافته‌ها با پژوهش حسینی هاشم‌زاده و حبیبی (۱۳۹۱) همخوانی ندارد. در این تحقیق پاسخگویان در سطوح مختلف تحصیلی ادراک نسبتاً مشابهی از فساد دارند. داده‌های تحقیق در خصوص فرضیه پنجم نشان می‌دهد که بین پایگاه اقتصادی-اجتماعی پاسخگویان و ادراک آن‌ها از فساد اداری، تفاوت معنی‌داری وجود دارد. به این معنی که ادراک از فساد پاسخگویان پایگاه اقتصادی-اجتماعی در حد متوسط، بیش از سایر پاسخگویان می‌باشد. بنابراین فرضیه وجود تفاوت بین پایگاه اقتصادی-اجتماعی پاسخگویان و ادراک آن‌ها از فساد، تأیید می‌شود. این یافته‌ها نیز با نتایج تحقیق حسینی هاشم‌زاده و حبیبی (۱۳۹۱) مطابقت ندارد، به گونه‌ای که طبق این پژوهش زنان و مردان در پایگاه اقتصادی-اجتماعی پایین، متوسط و بالا ادراک مشابهی از فساد دارند و ورود این متغیر، تأثیر قابل ملاحظه‌ای بر رابطه جنسیت با ادراک فساد ندارد. در مجموع می‌توان گفت که متأسفانه بررسی‌های موجود نشان می‌دهد که پدیده فساد، بیش از همه در میان کشورهای فقیر در حال توسعه رواج دارد و مانعی عمده بر سر راه توسعه در این کشورهاست. ایران کشوری در حال توسعه و به لحاظ مشخصاتی

که برای کشورهای مستعد فساد برشمرده شده، در زمره محیط‌های مناسب برای بروز فساد است.

با عنایت به نتایج تحقیق که ادراک از فساد زنان بیش از مردان است، می‌توان گفت که این تفاوت‌ها، اختلاف‌های دائمی بین دو جنسیت نیست، بلکه به دلایل مختلفی چون جامعه‌پذیری متفاوت زنان، دسترسی متفاوت به شبکه‌های فساد و آگاهی آن‌ها در این مورد می‌باشد. بنابراین همان‌طور که تحقیقات قبلی نیز تأکید کرده‌اند، در برخی از کشورها سه راهبرد اصلی برای به کارگیری زنان در عرصه‌های عمومی به کار گرفته شده است که می‌توان پس از بازنگری، آن‌ها را در کشور خودمان نیز به کار بست: ۱- ایجاد و تقویت ساز و کارهای نظارتی با مشارکت زنان ۲- افزایش حضور و مشارکت زنان در مناصب و مشاغل تصمیم‌گیرنده (حسینی هاشم‌زاده و حبیبی، ۱۳۹۱: ۱۱۸) بنابراین مشارکت زنان در ساز و کارهای نظارتی یک راه مؤثری است که می‌توان مطمئن شد، صدای آن‌ها شنیده می‌شود.

با توجه به یافته‌های تحقیق که بین سن، پایگاه اقتصادی - اجتماعی پاسخگویان و ادراک آن‌ها از فساد، تفاوت معنی‌داری وجود ندارد، در این خصوص توجه به این اصل ضروری است که استفاده از فناوری‌های ارتباطی برای افشای فساد می‌تواند در افزایش ادراک از فساد مؤثر باشد. امروزه یکی از سریع‌ترین راه‌های اعلام موارد فساد، تلفن و اینترنت می‌باشد که در این خصوص، ادارات کل استانی سازمان بازرسی نیز اعلامات و شکایات مردم را به شیوه‌های مختلف اینترنتی، سامانه تلفنی ۱۳۶، مراجعه حضوری و ... دریافت می‌نمایند که لازم است اطلاع‌رسانی کافی به مردم صورت گیرد تا در صورت مشاهده و بروز فساد در اسرع وقت، آن‌ها را اعلام نمایند.

پایین بودن میانگین ادراک از فساد پاسخگویان با تحصیلات دیپلم و زیر دیپلم ایجاب می‌کند که برای اطلاع و آگاه‌سازی مردم از مصادیق نمونه‌های فساد و نحوه اعلام موارد تخلف، اطلاع‌رسانی کافی و بدون بررسی انجام گیرد تا افراد جامعه از آسیب‌هایی که در قبال فساد اداری اتفاق خواهد افتاد، آگاه شوند. بنابراین افزایش آگاهی عمومی نسبت به پیامدهای فساد، تغییر باور مردم و اعتلای فرهنگی جامعه از طریق رسانه‌های همگانی،

نهادهای مذهبی، نهادهای مدنی و ... ضرورتی اجتناب‌ناپذیر است. در زمینه‌ی اعلام موارد فساد لازم است که نظام خانواده، آموزش و پرورش و رسانه‌های جمعی در نهادینه کردن فرهنگ منفعت عمومی بر منافع شخصی در حوزه‌های مختلف، نهایت تلاش و کوشش لازم را انجام دهند.

به لحاظ روشی نیز موارد زیر پیشنهاد می‌گردد: ۱- توجه به ضرورت طراحی شاخص‌های ملی سنجش ادراک از فساد ۲- تلاش برای طراحی شاخص‌های ملی سنجش ادراک از فساد ۳- توجه جدی به مشارکت دادن صاحب‌نظران و متخصصان در طراحی این شاخص‌ها.

توجه به این نکته ضروری است که داده‌های ادراکی منعکس‌کننده نظرات افراد هستند و می‌توانند به صورت مستقل با افزایش و یا کاهش همراه باشند و سطوح و یا گستره متفاوتی از فساد در کشور را نشان دهند. ادراک شاهد و یا مدرکی دال بر فساد نیست، بلکه آن تفکر و احساس مردم را در ارتباط با فساد نشان می‌دهد. به همین دلیل، ادراک لزوماً یک ابزار اندازه‌گیری دقیق برای سنجش فساد واقعی به شمار نمی‌رود. بنابراین پیشنهاد می‌شود که در تحقیقات بعدی در کنار این روش، از روش‌های غیر پیمایشی نیز برای سنجش میزان فساد اداری بهره گرفته شود.

منابع

- احمدی، حبیب؛ ابراهیمی، میترا (۱۳۹۱). "بررسی عوامل اجتماعی مرتبط با نگرش دختران به رفتارهای بزهکارانه (مطالعه موردی: شهر گرگان)". *پویندگان حق*، سال هفتم، ش ۲۶ (تابستان): ۹-۵۰.
- افضل‌ی، عبدالرحمن (۱۳۹۰). "فساد اداری و تأثیر آن بر توسعه: علل، پیامدها و راهکارهای برون رفت". *مجله حقوقی بین‌المللی، نشریه مرکز امور حقوقی بین‌المللی ریاست جمهوری*، سال بیست و هشتم، ش ۴۵ (خرداد): ۲۳۵-۲۶۴.
- امیری، مجتبی؛ نرگسیان، عباس؛ بحری رودپشتی، الناز (۱۳۹۴). "سنجش سلامت و فساد اداری در شهرداری تهران". *فصلنامه مطالعات رفتار سازمانی*، سال چهارم، ش

۱۵ (زمستان): ۶۵-۹۶.

- بیابانی، غلامحسین؛ گزمه، علیرضا (۱۳۹۴). "آسیب شناسی فساد اداری و راهکارهای مقابله با آن". *فصلنامه علمی تخصصی دانش انتظامی سیستان و بلوچستان*، دوره ششم، ش ۱۴ (بهار): ۱-۲۱.

- تدریسی، شیما (۱۳۹۱). "بررسی تأثیر جنسیت بر فساد اداری (مطالعه ی موردی: بیمارستان بهمن تهران)". پایان نامه کارشناسی ارشد مدیریت اجرایی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز.

- تراپنل، استفان (۱۳۹۵). *شاخص های اندازه گیری فساد و ضد فساد*. ترجمه علی سیف زاده. تهران: سازمان بازرسی کل کشور، مرکز مطالعات و پژوهش های سلامت اداری.

- حبیبی، نادر (۱۳۷۵). *فساد اداری (عوامل مؤثر و روش های مبارزه)*. تهران: وثقی.
- حسن دوست فرخانی، هادی؛ یزدان پناه، لیلی (۱۳۹۲). "بررسی نگرش به فساد اداری و ارتباط آن با سرمایه اجتماعی". *فصلنامه راهبرد توسعه*، سال نهم، ش ۳۴ (تابستان): ۸۰-۹۹.

- حسینی هاشم زاده، داود؛ حبیبی، لیلی (۱۳۹۱). "مقایسه ادراکات، تجربیات و نگرش های کارکنان زن و مرد نسبت به فساد اداری". *فصلنامه مطالعات رفتار سازمانی*، سال اول، ش ۳ (زمستان): ۱۰۱-۱۱۹.

- حقیقتیان، منصور؛ کریمی زاده، سمیه؛ نظری، جواد (۱۳۹۱). "بررسی برخی عوامل اجتماعی مؤثر بر فساد اداری (مورد مطالعه: سازمان های اداری شهر یزد)". *نشریه جامعه شناسی کاربردی*، سال بیست و سوم، ش ۴۸ (زمستان): ۱۲۵-۱۴۳.

- حقیقتیان، منصور؛ سیف زاده، علی (۱۳۹۴). "مشخصه های اقتصادی، اجتماعی، جمعیتی و ادراک از فساد جوانان تهرانی". *فصلنامه مطالعات جامعه شناختی جوانان*، سال ششم، ش ۱۹ (پاییز): ۵۳-۸۰.

- دوگراف، خیالت؛ واخنار، پیتر؛ فون مارافیک، پتریک (۱۳۹۴). *چشم اندازهای نظری فساد*. ترجمه هانیه هژیرالساداتی و دیگران. تهران: آگاه.

- رضایی، ایمان؛ نثاری، خلیل؛ حسن آبادی، مرتضی (۱۳۹۰). "به کارگیری هوش تجاری به منظور کشف فساد اداری در راستای تحقق جهاد اقتصادی (با تأکید بر نقش نیروی انتظامی)". *فصلنامه علمی - ترویجی کارآگاه*، سال چهارم، ش ۱۴ (بهار): ۸۸-۱۰۷.

- رفیع پور، فرامرز (۱۳۷۹). *توسعه و تضاد*. تهران: شرکت سهامی انتشار.

- زاهدی اصل، محمد؛ لطفی، شورش (۱۳۹۱). "بررسی عوامل مؤثر بر شکل گیری نگرش جوانان ۱۸ تا ۲۹ سال به مواد اعتیادآور". *فصلنامه علوم اجتماعی دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه علامه طباطبایی*، سال بیست و یک، ش ۵۸ (پاییز): ۳۴-۶۰.

- سیف زاده، علی (۱۳۹۳). "بررسی کاربرد روش پیمایش در سنجش سلامت اداری". *فصلنامه دانش ارزیابی، سازمان بازرسی کل کشور*، سال ششم، ش ۲۰ (تابستان): ۸۵-۱۰۹.

- عطایی، امید (۱۳۸۹). "شاخص های ادراک فساد و راهکارهای اجرای آن". در: *مجموعه مقالات همایش ارتقای سلامت اداری*. زیر نظر شورای دستگاه های نظارتی کشور. تهران: زمان نو: ۱۸۳-۲۱۴.

- علی بابایی، یحیی؛ فیروز جانیان، علی اصغر (۱۳۸۸). "تحلیل جامعه شناختی عوامل مؤثر بر قانون گریزی". *فصلنامه دانش انتظامی*، سال یازدهم، ش ۴۵ (زمستان): ۷-۵۸.

- محسنی، منوچهر (۱۳۷۸). *بررسی گرایش به اطاعت از قانون در ایران در قانون گریزی و فرهنگ عمومی*. تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، سازمان چاپ و انتشارات.

- محمدنبی، حسین (۱۳۸۰). *فساد اداری و مبارزه با آن از نظر سازمان ملل متحد*. تهران: وکالت.

- همایونی، غلامحسین (۱۳۸۸). "روش های سنجش فساد". *ماهنامه گزارش پژوهشی*، مرکز مطالعات و پژوهش های سلامت اداری سازمان بازرسی کل کشور، سال دوم، ش ۷ (خرداد): ۱-۷۰.

- Bertrand, M.; Mullainathan, S. (2001). "Do People Mean what they say?: Implications for subjective survey Data".

American Economic Review, Vol. 91, No. 2: 67-72.

- Donchev, D.; Ujhelyi, G. (2007). *Do Corruption Indices measure Corruption?*. Economics Department, Harvard University .Working Paper: 231-251.
- Jones, Peter (1993). *Combating Fraud & corruption in the public sector*. London: chapman & Hall press.
- Ng, D. (2006). "The impact of corruption on financial markets". *Managerial Finance*, Vol. 32, No. 10: 822-836.
- Rose -Ackerman, S. (1999). *Corruption and Government: Causes, Consequences, and Reform*. Cambridge: Cambridge University Press.
- World Bank (1997). *World Development Report*. Washington: Oxford University Press.